

Mörköjä menneisyydestä

Sodanjälkeiset "Benešin dekreetit" Keski-Euroopan rauhan häiritsijöinä

H e i k k i L a r m o l a

Benešin dekreetit ovat Keski-Euroopassa kuuma puheenaihe. Entisen Tšekkoslovakian saksalaisperäinen ja -kielinen vähemmistö – "sudeettisaksalaiset" – karkotettiin maasta lähes kokonaan noin 700-vuotisen asumisen jälkeen toisen maailmansodan päättyessä Saksan eri miehitysvyöhykkeille. Käytännössä karkotukset legalisoitiin ja niitä johdettiin Tšekkoslovakian silloisen presidentin, Edvard Benešin toukokuun ja lokakuun 1945 välisenä aikana antamilla asetuksilla, dekreeteillä. Tosin karkoitukset kuuluivat Tšekkoslovakian koko sodanjälkeisen Kansallisen rintaman hallituksen ohjelmaan. Lisäksi suurvallat, Neuvostoliitto, USA ja Britannia, siunassivat ne Potsdamin huippukokouksessa kesällä 1945. Tšekkoslovakian "sudeettisaksalaisia" pidettiin ns. viidentenä kolonnana. (Staněk 1991, 92-93.) Sen sijaan suurvallat kielsivät Slovakian unkarilaisvähemmistön karkoittamisen, vaikka Tšekkoslovakian viranomaiset pitivät madjaareja yhtä suurina syyllisinä maan koettelemuksiin vuosina 1938-45 kuin saksalaisia (Kaplan, 1985).

"Sudeettisaksalaisten" syyttäminen viidenneksi kolonnaksi ei ollut aivan aiheetonta. Heidän puolueensa oli vuodesta 1935 lähtien Tšekkoslovakian suurin yksittäinen puolue, joka sai aluksi 68 prosenttia saksalaisen vähemmistön äänistä. Mutta kannatus kasvoi, kun muita saksalaisten puolueita yhdistettiin siihen. (Krejčí & Mahonin 1996, 32.) Lisäksi puolue sai säännöllisesti rahaa Hitleriltä vuodesta 1936 lähtien. Vuonna 1938 se alistettiin Kolmannen Valtakunnan SS:n valvontaan, jolloin siitä tuli natsipuolueen ulkomainen haaraosasto. (Kural 1993, 143-144.)

Syyskuun lopussa 1938 Britannia, Ranska ja Italia pakottivat Tšekkoslovakian ns. Münchenin sopimuksella luovuttamaan Saksalle sudeettialueet Hitlerin uhkavaatimuksen mukaisesti. Sen seurauksena jäljelle jätetyn tynkä-Tšekkoslovakian talous ja puolustuskyky rampautuivat. Suurin osa sudeettialueiden tšekkiläisväestöstä karkotettiin Tšekkoslovakiaan.

Tämä ei estänyt maaliskuussa 1939 Saksaa miehittämästä Böömiä ja Määriä, joista tehtiin Saksan alainen Protektoraatti. Myös maan talouselämä valjastettiin Saksan tarpeisiin. Tšekeistä tuli toisen luokan kansalaisia omassa maassaan. Hitlerin lopullinen tarkoitus oli hävittää tšekit slaavilaisina ali-ihminä voittoisan sodan jälkeen saksalaisen herrakansan tieltä tai sulauttaa heidät saksalaisiin. Silloin tšekkejä ei olisi enää tarvittu varusteluteollisuuden palveluksessa. (Kural 1994, 5.)¹⁾

Slovakia säästyivät Saksan miehitykseltä syksyyn 1944 saakka. Tosin Hitler ei pitkän jännevälin kaavailuissaan erotellut mitenkään tšekkejä ja slovakkeja toisistaan: myös slovakit oli tarkoitus tuhota tai sulauttaa saksalaisiin (Rychlík 1997, 174-175). Niinpä Slovakia oli maaliskuusta 1939 lähtien käytännössä Saksan vasallivaltio, jota johti populistien (HSL'S) oikeistolainen yksipuoluediktatuuri. Saksan vaikutuksesta Slovakian johto omaksui natsismin käytännöt juutalaisvainoiin (Kováč 1998, 220, 222-223). Slovakian ongelmana ei kuitenkaan ollut saksalainen vähemmistö vaan unkarilainen.²⁾

Presidentti Beneš asetti tavoitteekseen paitsi uuden Tšekkoslovakian perustamisen sodan jälkeen, myös vuoden 1937 rajojen saamisen takaisin (Kuklík 1996, 18-22; Kuklík 1998, 48). Ennen kuin Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon Lontoon pakolaishallitus oli ainoa koko Tšekkoslovakian ulkomaisen anti-

fasistisen liikkeen vastarintaliikkeen edustaja.

Tšekkoslovakia vapautuksen jälkeen

Keväällä 1945 Puna-armeija vapautti Tšekkoslovakian saksalais miehityksestä lähes 90-prosenttisesti. USA:n kolmas armeija pääsi Länsi-Böömiin. (Pecka 1995, 7, 34-38, 55-56, 65-66, 77-79; Prečan 1994, 61-63, 68-69; Štrup 1981; 1993, 68-69)³⁾ Ennen lopullista vapautusta Tšekkoslovakia oli saanut Kansallisen rintaman hallituksen, jossa kommunistit olivat voimakkain yksittäinen puolue. Uuden hallituksen oli ohjelmansa mukaisesti määrää toteuttaa ”kansallinen ja demokraattinen vallankumous” ja rakentaa uusi Tšekkoslovakian tasavalta tälle perustalle. Saksalais miehityksen vielä jatkuessa maan länsiosissa uusi hallitus joutui viipymään Puna-armeijan suojissa – ja osin miltei sen vartioimanakin – sodan viimeisen kuukauden Košicen kaupungissa Itä-Slovakiassa. Koska sen ohjelma julkistettiin siellä, hallitusohjelmaa kutsutaan usein ”Košicen ohjelmaksi”. (Program první vlády Národní fronty Čechů a Slováků, 5. duben, 1945; Diamond 1947, 6-7; Rupnik 1981, 124-125)

Miehityksen loppuvaiheessa ja välittömästi vapautuksen jälkeen hallituspolitiikan pääpaino oli ”vallankumouksen kansallisessa” osassa. Stalin suosi tuolloin aikaan ”kansallista” politiikkaa vaikutuspiiriinsä joutuneissa maissa, koska se oli hänen varovaisen strategiansa mukaista. Mutta tšekkiläis-slovakialainen kansallisuuspolitiikka vastasi myös eikommunistisen presidentti Benešin toiveita. (Letz 1994, 15; Myant 1981, 44, 249n.100; Vykoukal, Litera ja Teichman 2000, 139.) Niinpä uusi (toukokuun 1945 jälkeinen) Tšekkoslovakia oli oleva kahden tasa-arvoisen kansakunnan tšekkien ja slovakien yhteinen valtio. Tämä tarkoitti yksiselitteisesti sitä, ettei ei-slaavilaisia vähemmistöjä, saksalaisia ja unkarilaisia enää suvaittaisi uudessa tasavallassa. Ohjelmassa vaadittiin Tšekkoslovakian tasavaltaa vastaan syyskuun 1938 jälkeen tehtyihin rikoksiin syyllistyneiden rankaisemista ja heidän omaisuutensa takavarikoimista. Näin saksalaisista ja unkarilaisista tehtiin kollektiivisesti syyllisiä maan kokemiin onnettomuuksiin. Tosin rangaistukset kohdistettiin myös niihin tšekkeihin ja slovakkeihin, jotka olivat

olleet yhteistyössä sodanaikaisten hallitusten kanssa. (Program první vlády...) Siten sekä Protektoraa-tin hallituksen jäsenet että Slovakian HSL'S-hallituksen tukijat olivat yhtä lailla lainsuojattomia kuin ei-slaavilaisiin vähemmistöihin kuuluvat.

Varsinkin presidentti Beneš tuki voimakkaasti ei-slaavilaisten vähemmistöjen kollektiivista syyllistämistä. Hänen katkeruutensa Saksaa ja saksalaisia kohtaan oli kasvanut niin suureksi, että hän ilmeisesti vähätteli Neuvostoliiton herruustavoitteita ja halusi uskoa, mitä Stalin hänelle lupasi. Beneš tajusi Stalinin petoksen liian myöhään. Mutta toisaalta presidentti Benešin ei-slaavilaisia kansoja vastaan tähdätyt asetukset olivat seurausta vallitsevista poliittisista oloista ja Kosisessa julkistetussa hallitusohjelmasta, johon varsinkin kommunistit vetosivat joka käänteessä ennemmin kuin perustuslakiin – olihan se keskeisiltä osiltaan heidän laatimansa. (Adamová 1992, 15-16, 35; Hanzlík 1997, 21-22)⁴⁾

Benešin sodanjälkeiset dekreetit kansallisia vähemmistöjä vastaan

Käydyssä ajankohtaisessa keskustelussa Benešin dekreeteistä tarkoitetaan vain niitä asetuksia, joita Tšekkoslovakian presidentti Edvard Beneš antoi vuonna 1945 vapautetun tasavallan kansallisuusista, kansalaisuudesta, sodan ja miehityksen aikana osoitetusta lojaalisuudesta tai sen puutteesta isänmaata kohtaan, rikoksista Tšekkoslovakian kansaa ja valtiota kohtaan sekä rikoksiin syyllistyneiden omaisuuksien takavarikoimista. Historiallisesti termi ”Benešin dekreetit” johtaa kuitenkin osittain harhaan. Liittoutuneiden tunnustamaa Tšekkoslovakiaa nimittäin hallittiin presidentin asetuksin jo vuodesta 1940 lähtien. Ne saivat poikkeuksellisten olosuhteiden vuoksi perustuslain statuksen, koska tasavallan vuoden 1920 perustuslakia ei sellaisenaan voinut poikkeuksellisissa oloissa enää soveltaa. (Bertelman 1964, 33 – 34) Pakolaishallituksen johtajan presidentti Benešin dekreetit olivat aluksi tarkoitettu täydentämään vuoden 1920 perustuslakia vastaamaan uusia olosuhteita. Mutta kun voimapolitiinen ympäristö muuttui käydyssä suursodassa koko ajan, täydentävät dekreetit alkoivat täydentää itse itsään niin, että sodan päättyessä vuoden 1920

perustuslaki oli enää ainoastaan muodollisesti voimassa. Tšekkoslovakiaa hallittiin presidentin asetuksilla aina siihen asti, kunnes uusi parlamentti, väliaikainen Kansalliskokous, pääsi aloittamaan istuntonsa Prahassa 28.10.1945. (Adamová 1992, 15-20, 26, 35; Čapka, 1998; Kaplan 1993, 7-8; O.Krejčí 1994, 157-158)

Ensimmäinen merkittävä maan vapautumisen jälkeinen presidentin asetus oli no. 5/45, joka julkaistiin 19.5. 1945 - vain kolme päivää hänen Prahaan paluunsa jälkeen. Sillä määrittiin valtion hallintaan kaikkien niiden omaisuus, jotka olivat uuden kansandemokraattisen tasavallan kannalta epäluotettavia. Erityisesti takavarikointi koski kaikkia yrityksiä ja tuotantolaitoksia, jotka olivat tuotannon ylläpidon kannalta välttämättömiä, ja jotka olivat epäluotettavien henkilöiden hallinnassa tai heidän käyttöönsä vuokraamia. Uuden Tšekkoslovakian tasavallan kannalta epäluotettavia olivat kaikki kansallisuudeltaan saksalaiset tai unkarilaiset, jotka vuosina 1938-45 olivat syyllistyneet rikoksiin Tšekkoslovakian valtion olemassaoloa, valtion kokonaisuuden koskemattomuutta, sen demokraattista ja tasavaltaista valtiomuotoa, sekä valtion turvallisuutta ja puolustusta vastaan. Epäluotettavia olivat siten kaikki, jotka olivat kiihottaneet muita tasavallan vastaisiin rikoksiin tai ylipäänsä tukeneet saksalais- tai unkarilaismiehittäjiä. Saksalaiset ja unkarilaiset olivat siten poikkeuksetta epäluotettavia. Muiden osalta epäluotettavuus arvioitaisiin myöhemmin uudelleen. Dekreetin 11 pykälässä tosin varattiin mahdollisuudet joustavampiin tulkintoihin ”epäluotettavuudesta” tulevaisuudessa. (Jech ja Kaplan 1995, 33-34, 218.)

Osa Benešin vuoden 1945 asetuksista koski vain Tšekkiä. Niistä tuli koko tasavaltaa koskevia vain mikäli niistä oli sovittu Slovakian Kansallisneuvoston (SNR) kanssa. Tosin kansalaisuus- ja takavarikointeja koskevissa asioissa annettiin vastaavat säädökset myös Slovakialle sopimalla etukäteen SNR:n kanssa. (Jech ja Kaplan 1995, 33, 36.) Sodanjälkeisen Tšekkoslovakian hallintomalli oli epäsymmetrinen. Böömi, Määri ja Sleesia olivat suoraan keskuks hallituksen alaisia, kun taas Slovakialla oli omat autonomiset elimensä. Tšekkien kansallisneuvosto (ČNR) oli lakkautettu Prahan vapautuksen jälkeen

Neuvostoliiton vaatimuksesta, koska ČNR oli omavaltaisesti antanut saksalaisten joukkojen pääosan paeta Prahasta pääkaupunkia lähestyvää Puna-armejiaa. (Rychlík 1997, 255.)

Keskeisintä Benešin kansallisia vähemmistöjä vastaan suunnatuissa asetuksissa oli kansalaisuuden määrittely. Jo Košicen hallitusohjelmaan oli enemmän tai vähemmän selkeästi kirjattu, että vuonna 1945 uudelleen syntyneen Tšekkoslovakian kansalaisuus kuului ensisijaisesti tšekeille ja slovekeille. Pääsääntöisesti kansalaisoikeudet siis riistettiin saksalais- ja unkarilaisvähemmistöiltä. Toisaalta näille kuitenkin jätettiin mahdollisuus säilyttää Tšekkoslovakian kansalaisuutensa, mikäli he pystyivät osoittamaan toimineensa miehittäjiä vastaan ja pysyneensä lojaaleina isänmaalleen ja anti-natsistiselle suurelle liittokunnalle. (Program první vlády...)

Mutta eivät pääväestöön kuuluvatkään saaneet maan kansalaisuutta automaattisesti. Päinvastoin, kansalaisoikeudet peruutettiin niiltä tšekeiltä ja slovekeilta, jotka Münchenin sopimuksen jälkeen olivat toimineet Tšekkoslovakian valtiota vastaan sekä tehneet yhteistyötä saksalaisten tai unkarilaisten miehittäjien kanssa. Tällaisia olivat ne, jotka jo Münchenin sopimuksen jälkeen olivat osallistuneet Saksaan suntautuneeseen oikeistohallintoon, puhumattakaan Protektoraatin aikaisista yhteistoimintamiehistä. Myös Slovakian HSL'S-diktatuurin aktiiviset tukijat tai unkarilaisten avustajat menettivät kansalaisoikeutensa. (Jech ja Kaplan 1995, 30-33.)

Benešin seuraava rankaisudekreetti no. 12 (julkaistu 21.6.1945) ainoastaan toteutti konkreettisesti hallitusohjelmaa. Saksalaisten, unkarilaisten ja muiden pettureiden ja kansanvihollisten maaomaisuus määrittiin takavarikoitavaksi. Tarkoituksena oli ottaa – kuten Košicen hallitusohjelmassa sanottiin – ”tšekkiläiset ja slovakialaisten maat takaisin ikiajoiksi vieraiden saksalaisten ja unkarilaisten tilanomistajien sekä muiden tasavallan pettureiden käsistä ja antaa ne tšekkiläisille maatyöläisille ja tilattomille”. Vain ne saksalaiset ja unkarilaiset, jotka pystyivät osoittamaan osallistuneensa antifasistiseen vastarintaliikkeeseen välttyivät takavarikoinneilta. Mutta myös ne tšekit ja slovakit, jotka olivat osoittautuneet epälojaaleiksi vuosina 1938-45, menettivät maaomaisuutensa. Sitä paitsi takavarikointi ei py-

sähtynyt pelkästään maaomaisuuteen, vaan kaikki yrietykset, osakeyhtiöt ja korporaatiot, jotka olivat tukeneet natsien sotaponnisteluja, takavarikoitiin entisiltä omistajiltaan valtion haltuun. Dekreetti astui voimaan heti Tšekin alueella. Slovakiassa vastaava asetus tuli SNR:n toimesta voimaan vasta elokuun 23. vuonna 1945. (Jech ja Kaplan 1995, 33-35.)

Syylisyydet ratkaistiin eri asteisten Kansalliskomiteoiden yhteyteen (Slovakiassa SNR:n) muodostetuissa tribunaaleissa. Kansalliskomiteat sinänsä olivat kommunistien aloitteesta pystytettyjä. Ne muodostivat neuvostojärjestelmää muistuttavan paikallishallinnon, jolla sotaa edeltänyt järjestelmä korvattiin. Kansalliskomiteoiden järjestelmä kumottiin vasta vuoden 1989 ”samettivallankumouksen” jälkeen. Saksalaisten ja unkarilaisten osalta lojaalisuuden tarkistivat viisihenkiset näiden kansallisuuksien antifasistiset komiteat, jotka toimivat kommunistien johtaman sisäasiainministeriön määräysten mukaisesti. (Jech ja Kaplan 1995, 32-34.)

Noin kuukautta myöhemmin (20.7.1945) julkistetulla presidentin asetuksella täsmennettiin, kenellä olisi etuoikeus takavarikoituun maaomaisuuteen. Etusija maaomaisuuden luovutuksessa olisi annettava vastarintataistelijoille eli partisaaneille, kansanarmeijan sotilaille, natsien ja fašistien entisille poliittisille vangeille sekä näiden perheille ja laillisille perillisille. (ibid., 35-36.)

Oikeudet Tšekkoslovakian kansalaisuuteen määriteltiin kuitenkin vasta elokuussa 1945. Asiaa koskeva dekreetti oli muotoiltu yhteistyössä slovakien kanssa. Vasta tällöin kumottiin entisen tynkä-Tšekkoslovakian ja Saksan tehty sopimus kansalaisoikeuksista ja -velvollisuuksista, Hitlerin vastaavat Protektoraattia koskevat määräykset sekä Saksan valtakunnan sisäasiainministeriön määräykset kansalaisuudesta. Sudeettialueethan oli saksalaistettu vuoden 1938 jälkeen. Samoin Unkari oli pyrkinyt unkarilaistamaan vuosina 1938-39 valtaamansa alueet. Kumminkin herrakansat olivat nauttineet myös typistetyn Tšekkoslovakian osissa tiettyjä etuoikeuksia. Siitä syystä myös monien tšekkien tai slovakien oli edullista vuoden 1938 jälkeen ilmoittautua saksalaisiksi tai unkarilaisiksi. Rangaistus uskottomuudesta tuli elokuussa 1945: he menettivät

Tšekkoslovakian kansalaisuuden ja heidänkin omaisuutensa kelpasi takavarikoitavaksi. (ibid., 31.)

Periaatteessa Tšekkoslovakian kansalaisuusehtojen — sellaisina kuin ne olivat ennen Münchenin diktaattia — katsottiin kuitenkin säilyneen voimassa läpi miehityksen ja sodan. Mutta petturit ja saksalaisväestö lähes kokonaan suljettiin ulkopuolelle (ibid., 31.)

Unkarilaisvähemmistöä auttoi se, että uusi kommunistijohtoinen Unkari vastusti karkoituksia, eikä Neuvostoliitto sallinut enää sisäisiä riitoja blokisaan (Bobák 1996, 30-31, 41-42, 78-93; O. Krejčí 1993, 116). Kaikkien sosialistimaidenhan oli oltava veljiä keskenään siitä riippumatta, mitä he toisistaan ajattelivat.

Benešin dekreetit olivat olennainen osa Tšekkoslovakian sodanjälkeistä oikeusjärjestystä ja siihen liittyvää norminmuodostusta. Natsi-Saksan aggressiivisuus oli luonut pakkotilanteen, jossa maata jouduttiin hallitsemaan asetuksilla melko pitkän aikaa. Tšekkoslovakia oli ollut hälytystilassa syyskuun 23:sta, 1938. Tila jatkui vuoden 1945 joulukuun loppuun, jolloin hallitus julisti sen päättyneeksi. (Jech ja Kaplan 1995, 37.) Loka-marraskuun vaihteessa 1945 palattiin asteittain normaalimpaan lainsäädäntökäytäntöön, kun väliaikainen Kansalliskokous alkoi kokoontua Prahassa. Mutta Kansalliskokous vain vahvisti presidentin asetukset jälkikäteen.

Saksalaisväestön karkoitus Tšekkosloviasta

Vuoden 1937 Tšekkoslovakiassa oli lukuisia natsseja tai muita Euroopan autoritaarisia hallituksia paenneita pakolaisia sekä Saksasta että muualta Keski- ja Itä-Euroopasta. Münchenin diktaatin jälkeen ”Sudeetti-saksalaisten ja valtakunnan saksalaisten raja hämärtyi, koska myös monen Valtakunnan saksalaiset siirtyivät ”Sudeettialueille” niiden tultua liite-tyiksi Kolmanteen Valtakuntaan. Siten ”Sudeettialueilla” saattoi asua parhaimmillaan tai pahimmillaan ennen vapautusta neljä ja puoli miljoonaa saksalaista. Sotilaat mukaan lukien määrä saattoi nousta jopa kuuteen miljoonaan. On helppo arvata, että Protektoraattihallinto jätti syvän katkeruuden, joka purkautui heti, kun siihen syntyi tilaisuus. (Staněk 1996,

20.)

Ensimmäinen varsinainen saksalaisten karkotusaalto sattui kevään ja kesän 1945 aikaan. Tähän aikaan sattui pahimmat väkivaltaisuuDET: saksalaiset olivat vapaata riistaa, joita sai murhata, ryöstää ja hukuttaa jokiin perhekunnittain. Huhti-toukokuun aikana 1945 noin 200000 arvioidusta yli kolmesta miljoonasta (3,1 tai 3,2 milj.) alkuperäisestä ”Sudeettisaksalaisesta” yksinkertaisesti katosi. Saksalaiset alkoivat muutenkin paeta Tšekkoslovakian alueelta jo ennen maan vapautusta ja jatkoivat pakoan. Noin 200000 saksalaista asevelvollista vangittiin. Natsiviranomaiset evakuoivat 30000 ja luultavasti 20000 toimitettiin Neuvostoliittoon. (Kaplan 1985, 135-144; Staněk 1996, 20.)

Beneš oli aluksi ilmeisesti vain tyytyväinen. Hän oli kommunisteja innokkaampi toteuttamaan ”kansallisen vallankumouksen”, kommunistit saisivat huolehtia sen yhteiskunnallisesta puolesta. Presidentti totesi heti saavuttuaan Prahaan (16.5.1945): ”on välttämätöntä ... likvidoida erityisesti saksalaiset tšekkien maalta ja unkarilaiset Slovakiasta ilman kompromisseja siinä määrin kuin se vastaa tšekkien ja slovakien yhdistyneen kansallisen valtion intressejä.” Myös kansalliseen sosialistipuolueeseen kuuluva varapääministeri Josef David iloitsi ”historiallisen hetken koittaneen, jolloin voimme kerralla vapauttaa itsemme saksalaisesta vähemmistöstä, vuosisatojen taakasta ikuisiksi ajoiksi”. (Staněk 1991, 58-59; suomennos kirjoittajan) Presidentti myönsi myöhemmin yleisen armahduksen kaikille saksalaisia kohtaan harjoitettuun väkivaltaan syyllistyneille.

Vuoteen 1948 mennessä vajaan kaksi miljoonaa saksalaista siirrettiin länsivaltojen miehitysvyöhykkeille tulevaan Länsi-Saksaan. Niistä yli 90 prosenttia oli alkuperäisiä ”sudeetteja”. Vajaa miljoona sak-

salaista toimitettiin neuvostovyöhykkeelle Itä-Saksaan, joista lähes 900000 oli ”sudeetteja”. Noin 142000 siirrettiin Itävallan alueelle. Heistä ”sudeetteja” oli 137000. Loput siroteltiin ympäri Eurooppaa ja myös Euroopan ulkopuolelle. Saksalaisia arvioidaan karkoitettuna Tšekkoslovakiasta länsisaksalaisten arvioiden mukaan kaikkiaan 3080000, joista ”sudeetteja” 2890000. (Stanek 1991, 366.)

Saksalaisen vähemmistön karkoitus merkitsi laajamittaisia poliittisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia seurauksia. Kun lisäksi myös tšekkiläiset ja slovakialaiset ”yhteistoimintamiehet” eliminoitiin, se merkitsi oikeastaan koko yksityisen suurpääoman ja omistavan luokan likvidoinista. Mutta karkotukset olivat myös tavaton kustannus maan kansantaloudelle. Takavarikointien yhteydessä suuret omaisuusmäärät hukattiin tai tuhlatiin. Lisäksi menetettiin ammattitaitoista työvoimaa. Ennen sotaa saksalaisten osuus Tšekkoslovakian kansantalouden investoinneista oli 30–35 prosenttia, kun heidän osuutensa koko väestöstä oli vain 23 prosenttia. Maataloudessa takavarikoinnit kohdistuivat yli 70 prosenttiin koko maatalouspääomasta. Omaisuuksien ja pääomien kokonaisarvosta takavarikoidut saksalaisten pääomat ja omaisuudet muodostivat noin puolet. (Sláma 1994, 530, 532.)

Takavarikoinnit merkitsivät käytännössä kansallistamista. Kun lokakuun 1945 lopulla pankit, vakuutuslaitokset, avaintoimintatilat ja luonnonvarat päätettiin kansallistaa, merkitsi se sitä, että Tšekkoslovakia jo vuoden 1945 loppuun mennessä oli astunut pitkän askelen kohti sosialistista järjestystä. Beneš sai kansallisen vallankumouksensa. Mutta vajaan kolme vuotta myöhemmin, helmikuussa 1948, hänet pantiin nielemään myös sosialistinen vallankumous.

Viitteet:

1) Münchenin diktaatti 1938, riisti Tšekkoslovakiasta 28000 neliökilometriä maata, 34 prosenttia maan koko väestöstä (3 869 000 asukasta), 55 prosenttia kivihiihtuotannosta, 93 prosenttia ligniittituotannosta, ja 35 prosenttia kokosista. Samoin se riisti maalta kaikki huolelli-

sesti linnoitetut raja-asetat eli kaikki mahdollisuudet uskottavaan sotilaalliseen puolustukseen. Lisäksi tšekkiläinen vähemmistö karkoitiin anastetuilta ”Sudeettialueilta”. On syytä muistaa, että Itävalta oli jo tuolloin liitetty Saksaan ”Ostmark”-nimisenä maakuntana, joten anastukset ja karkoitukset koskivat myös Böömin ja Määrin eteläalueita.

Tšekien vastarinta keskittyi PVVZ-järjestön (PVVZ = Petiční výbor "Verní zůstaneme", suom. Valakomitea "Pysymme uskollisena") ympärille sekä tiedustelutoimintaan, jolla avustettiin liittoutuneita. Vuoden 1939 lokakuun 28:nä, vanhan tasavallan kansallispäivänä järjestetyt opiskelijamielenosoitukset johtivat kaikkien tšekkiläisten korkeakoulujen sulkemiseen ja useiden satojen opiskelijoiden lähettämiseen keskitysleirille. Kaikki tšekkiläinen poliittinen toiminta tukahdutettiin. Jopa tšekkiläinen kansallinen äärioikeisto joutui natsien vainotoimien kohteiksi. Saksan ensimmäinen protektori paroni Konstantin von Neurath osoittautui kuitenkin liian herrasmiesmäiseksi ja siirrettiin pitkälle "lomalle". Hänen asemestaan ylimmän vallan Böömissä ja Määrissä otti varaprotektoriksi nimitetty Reinhard Heydrich valtakunnan turvallisuuspoliisista, joka ryhtyi aktiivisesti terrorikeinoin natsilaistamaan ja saksalaistamaan Protektoraattia. Vuonna 1942 Benešin pakolaishallitus lähetti ryhmän laskuvarjomiehiä salamurhaamaan Heydrichin, joskin kotimainen maanalainen vastarintaliike oli varoittanut pakolaishallitusta siitä, että saksalaiset ryhtyisivät Heydrichin murhan johdosta äärimmäisiin rankaisutoimenpiteisiin. Mutta Benešin hallitus tarvitsi näytön liittoutuneita varten, että tšekien vastarinta todella toimi. Attentaatti Heydrichia vastaan kuitenkin toteutettiin 27.5.1942, ja Heydrich kuoli trunsasta viikkoa myöhemmin. Seurauksena natsit panivat toimeen repression nk. "heydrichiadan", jossa tuhoittiin mm. Lidicen ja Ležákyn kylät, Lidice 10.6. ja Ležáky 24. kesäkuuta. Kaikkiaan 3188 ihmistä vangittiin "heydrichiadan" kuluessa. Heistä teloitettiin 1585. Hitler olisi halunnut tappaa vähintään 10000 tšekkiä kostoksi, mutta häntä neuvottiin olemaan menemättä äärimmäisyyksiin, sillä muuten tšekit saattaisivat ryhtyä todella sabotoimaan sotatarviketeollisuutta. Niin kauan kuin sota kesti, tšekkejä tarvittiin töihin, mutta sen jälkeen heidän oli tarkoitus eliminoida slaavilaisina "ali-ihmisinä" saksalaisten tieltä.

2) Vuoden 1930 väestönlaskennan mukaan Tšekkoslovakian tasavallan väestöstä oli 7,2 miljoonaa tšekkiä, 3,2 miljoonaa "sudeettisaksalaista", 2,2 miljoonaa slovakia, lähes 700 000 unkarilaista sekä vajaat 500 000 rusiinia ja ukrainalaista. Lisäksi yli 14-miljoonaiseen väestöön kuului romaaneja ja joitakin puolalaisia. Unkarilaisvähemmistö asui Slovakiassa. Unkari voinut hyväksyä alueensa tyypistämistä vain 29 prosenttiin siitä, mitä se oli ollut Kaksoismonarkian aikana. Etenkään Unkari ei niellyt Slova-

kian, entisen Ylä-Unkarin menetystä. Sitä paitsi Tšekkoslovakia oli ollut tärkeä tekijä Habsburgien nousun estämisessä Unkarin valtaistuimelle vuonna 1921. Wienissä marraskuun 2. Hitlerin ja Mussolinin ulkoministerit vahvistivat uuden aluejärjestelyn, jonka perusteella Slovakian oli luovutettava Unkarille 12 000 neliökilometriä maata, jolla asui lähes miljoona asukasta. Näistä tosin 54 prosenttia oli etnisiä unkarilaisia, mutta 32 prosenttia slovakkeja ja loput ruteeneja tai ukrainalaisia. Slovakialle jäi pääkaupunki Bratislava Tonavan varrelle, mutta se menetti muut eteläiset alueensa ja idästä mm. Košicen kaupungin, josta myöhemmin tuli Tšekkoslovakian Kansallisen rintaman (NF) hallituksen väliaikainen pääkaupunki ennen Prahan vapauttamista.

3) Neuvostoliiton puna-armeija mukanaan 1. tšekkoslovakialainen armeija kenraaliksi nousseen Ludvík Svobodan johdolla vapautti suurimman osan Tšekkosloviakiaa. Saksalaisjoukkojen pääosa lähti Prahaista 8.5.1945 antautuakseen amerikkalaisille, jotka olivat pysähtyneet Länsi- ja Lounais-Böömiin. Seuraavan päivän aamuna neuvostosotilaat puhdistivat pääkaupungin lopuistakin SS-miehistä. Tšekkoslovakian tulevaisuuden kannalta oli oleellista, että puna-armeija saapui Prahaan ennen amerikkalaisia, vaikka nämä olisivat helposti kyenneet valtaamaan maan pääkaupungin. Amerikkalaisten ylipäällikköä, kenraali Eisenhoweria sitoi kuitenkin hänen venäläisille tekemänsä poliittinen myönnytyks jättää Prahaan valtaaminen tai vapauttaminen puna-armeijan tehtäväksi. Tätä hänen ei kuitenkaan olisi tarvinnut tehdä. Mikäli Eisenhower olisi päästänyt USA:n kolmannen armeijan panssarikenraali Pattonin johdolla Prahaan, ei Kreml olisi siinä tilanteessa voinut tehdä muuta kuin valittaa. Tätä mm. Churchill yritti Eisenhowerille vakuuttaa. Patton olisi sitä paitsi ollut innokas menemään Prahaan ensimmäisenä pääkaupungissa puhjenneen kansannousun avuksi. Mutta Eisenhower ajatteli suursodan kokonaisstrategian mukaisesti Saksan nujertamista yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa. Sitä paitsi USA:n julkinen mielipide olisi tuskin hyväksynyt amerikkalaisten sotilaiden tapattamista kaukaisen eurooppalaisen valtopoliitikan vuoksi. Lisäksi sota Japania vastaan oli vielä täydessä käynnissä. Niinpä Puna-armeija sai kunnian ja Moskova ratkaisevan poliittisen hyödyn Prahan vapauttamisesta.

4) Kommunistien poliittisia kilpailijoita heikensi lisäksi heidän hajanaisuutensa: tšekit — presidentti mukaan lukien — halusivat palauttaa

sotaa edeltäneen yhtenäisvaltion, jossa tšekilä oli kiistatta melko hegemoninen asema. He pitivät kiinni jo vanhentuneesta masarykiläisestä käsityksestä, että tšekit ja slovakit olivat oikeastaan yhtä ja samaa tšekkoslovakialaista kansaa. Kuitenkin slovakien kokemukset omasta ”tasavallastaan” eivät olleet pelkästään huonoja. Jopa HSL’S:n yksipuoluediktatuuri oli kyennyt alkuaikoina kohentamaan Slovakian oloja, jotka kiistämättömästi olivat Tšekkiä takapajuisempia. Lisäksi slovakialaisten itsetuntoa oli nostanut fasisteja ja natsseja vastaan käyty vapautustaistelu syksyllä 1944,

jonka saksalaiset tosin olivat vielä kyenneet kukistamaan. Mutta sitä perua heillä oli oma poliittinen johtoelimensä Slovakien kansallisuusneuvosto, SNR (Slovenská Národná Rada), joka Puna-armeijan saavuttua maahan loppusyksyllä 1944 johti Slovakiaa tosin Neuvostoliiton tuella ja sen ehdoilla Benešin Lontoossa olevasta kabinetista melko riippumattomasti. Oli selvää, etteivät slovakit enää halunneet paluuta vuotta 1938 edeltäneeseen valtiojärjestykseen. Tässä vaiheessa kommunistit tietenkin tukivat slovakien pyrkimyksiä ”hajoita ja hallitse”-periaatteen mukaisesti.

Lähteet:

- Adamová, Karolina (1992), *Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 — počátek roku 1948 se zretelem k vývoji v Českých zemích. — Sešity ústavu pro soudobé dějiny ČSAV 5/1993.*
- Bertelmann, Karel (1964), *Vývoj Národních výboru do ústavu 9. kvetna (1945-1948).* Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.
- Bobák, Ján (1996), *Mad'arská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948).* Turčianský Sv. Martin, Bratislava: Matica Slovenska.
- Čapka, Frantisek (1998), *Dějiny země Koruny české v datech.* Praha: Libri.
- Diamond, William (1947), *Czechoslovakia between East and West.* London: The London Institute of World Affairs.
- Hanzlík, Frantisek (1997), *Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu. Tajné služby na cestě k moci.* Praha: Prewon.
- Jech, Karel & Kaplan, Karel (1995), *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty.* Brno: Dplnek; Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie Věd České Republiky.
- Kaplan, Karel (1981), *Der kurze Marsch. Kommunistische Machtübernahme in der Tschechoslowakei 1945 – 1948.* München: Collegium Carolinum, R. Oldenburg Verlag.
- Kaplan, Karel (1984), *Das verhängnisvolle Bündnis. Unterwanderung, Gleichschaltung und Vernichtung der tschechoslowakischen Sozialdemokratie 1944 – 1954.* München.
- Kaplan, Karel (1985), *Poválečné Československo. Československo 1945-1948. Národy a hranice.* München: Národní politika.
- Kaplan, Karel (1992), *První poválečná vláda (Komentované dokumenty). — Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 5/1993.*
- Kaplan, Karel (1993), *Majetkové zdroje KSC v letech 1945-1952. — Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 6/1993.*
- Kováč, Dusan (1998), *Dějiny Slovenska. Dějiny státu.* Praha: Lidové noviny.
- Krejčí, Jaroslav ja Machonin, Pavel (1996), *Czechoslovakia, 1918-92. A Laboratory for Social Change.* Oxford: Macmillan.
- Krejčí, Oskar (1993), *Český národní zájem a geopolitika.* Praha: Universe, nadace Simba.
- Krejčí, Oskar (1994), *Kniha o volbách.* Praha: Victoria Publishing.
- Kuklík, Jan (1996) *Vznik československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940.* Praha: Karolinum.
- Kuklík, Jan (1998), *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení v emigraci.* Praha: Karolinum.
- Kural, Václav (1993), *Konflikt místo společenství? Česi ja Němci v Československem statě (1918 – 1938).* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kural, Václav (1994), *Místo společenství — konflikt! Česi a Němci ve Velkoněmecké Říši a cesta k odsunu (1938-1945).* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Letz, Róbert (1994), *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite,* Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie v Bratislave.
- Myant, Martin (1981), *Socialism and Democracy in Czechoslovakia 1945-1948.* Cambridge (U.K.): The Cambridge University Press.
- Pecka, Jindrich (1995), *Na demarkační care. Americká armada v Čechach v roce 1945.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie Věd České Republiky.
- Precan, Vilém (1994), *V kradeném čase. Výběr z studií, článků a úvah z let 1973-1993.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie Věd České Republiky.

- Program první vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Košický vládní program 1945, 5. duben, Košice. — *Za svobodu českého a slovenského národa*. Praha, 1956.
- Rupnik, Jacques, *Histoire du Parti Communiste tchécoslovaque. Des origins à la prise du pouvoir*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
- Rychlík, Jan (1997), *Česi a Slováci ve 20. století. Díl I: Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava: Academic Electronic Press; Praha: Ústav T.G. Masaryka.
- Sláma, Jirí (1994), Důsledky nuceného vysídlení Němců pro Československo. — *Soudobé dějiny* 4-5/1994.
- Stanek, Tomáš (1991), *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Praha: Academia.
- Stanek, Tomáš (1996), *Perzekuce 1945*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Štrup, Ivan (1981), Otázníky nad jaltským dělením. — *Mezinárodní vztahy* 2/1993.
- Táborský, Eduard (1993), *Prezident Beneš mezi západem a východem*. Praha: Mladá fronta.
- Vykoukal, Jirí, Litera, Bohuslav & Tejchman, Miroslav (2000), *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri.